



داربو

سیرتکامل عود
در گذر تاریخ ایران
از منظر ریخت شناسی
سارا جعفری



سرشناسه	: جعفری، سارا، ۱۳۶۵-
عنوان و نام پدیدآور	: داربو: (سیر تکامل عود در گذر تاریخی ایران از منظر ریخت‌شناسی) / سارا جعفری؛ با همکاری موسسه فرهنگی هنری سرای علم شهر راز.
مشخصات نشر	: شیراز: برآزمان، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۸ ص.
شابک	: ۳۸۰۰۰۰۰ ریال : ۵-۴-۵۰۰۸-۶۲۲-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۵۱ - ۱۵۲.
عنوان دیگر	: سیر تکامل عود در گذر تاریخی ایران از منظر ریخت‌شناسی.
موضوع	: عود، تاریخ Oud -- History
شناسه افزوده	: موسسه فرهنگی پژوهشی سرای علم شهر راز
رده بندی کنگره	: ML۱۰۱۰
رده بندی دیویی	: ۸۳۱۹۰۹/۷۸۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۹۵۳۹۱۸
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا



داربو
سارا جعفری

با همکاری موسسه فرهنگی هنری سرای علم شهر راز



نوبت و سال چاپ: اول ۱۴۰۳ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / شابک: ۵-۴-۵۰۰۸-۶۲۲-۹۷۸
طراح جلد: محمود خبیر / صفحه آرا: نفیسه اعتماد / چاپخانه: اشرفی / قیمت: ۴۸۰،۰۰۰ تومان

انتشارات برآزمان: شیراز، بلوار فدک. کوچه ۹

فهرست مطالب

۱۷	پیشگفتار.....
۲۱	مقدمه.....
۲۷	فصل اول.....
۲۹	ساز.....
۳۳	پیشینه‌ی سازسازی.....
۳۵	بربط.....
۳۹	عود یا بربط.....
۴۳	تاریخچه ساز عود.....
۴۴	ساختار ساز عود.....
۴۷	جایگاه ساز عود در ایران و جهان.....
۴۷	(به لحاظ جغرافیایی، تاریخی و اجتماعی).....
۴۸	بررسی ساختار ساز عود در دوره های تاریخ ایران.....
۶۱	پیشینه‌ی لوت در قیاس با عود قدیم.....
۶۵	نگاهی به سابقه نوازندگی عود در جهان و ایران.....
۷۱	جایگاه ساز عود در کشورهای دیگر.....
۷۱	عربستان.....
۷۱	نوازندگان معروف ساز عود در کشور عربستان.....
۸۲	ترکیه.....
۸۲	نوازندگان معروف ساز عود در ترکیه.....
۸۵	فصل دوم.....

۸۷.....	بررسی کارگاه‌های ساخت عود در ایران.....
۸۷.....	(و گشت و گذاری تحلیلی درون کارگاه‌ها).....
۸۸.....	فاکتورهای صدا دهندگی در ساز.....
۹۲.....	تصویر نمونه عود سازخانه لطفی.....
۹۴.....	تصویر نمونه عود کارگاه عود سازی رحیم لو.....
۹۶.....	تصویر نمونه عود کارگاه عود سازی برادران محمدی.....
۹۸.....	تصویر نمونه عود کارگاه عود سازی اُردی زاده.....
۱۰۰.....	تصویر نمونه عود کارگاه عود سازی سپهر.....
۱۰۲.....	تصویر نمونه عود کارگاه آوای دوست.....
۱۰۴.....	تصویر نمونه عود کارگاه فاطمه موسوی.....
۱۰۶.....	تصویر نمونه عود یحیی.....
۱۰۸.....	تصویر نمونه عود آقامحمدی.....
۱۱۰.....	تصویر نمونۀ عود عرفاتی.....
۱۱۲.....	تصویر نمونه عود اشعری.....
۱۱۴.....	تصویر نمونه عود اسدی.....
۱۱۶.....	تصویر نمونه عود مسعود.....
۱۱۸.....	تصویر نمونه عود عود سازی دادویی.....
۱۲۰.....	تصویر نمونه عود عود سازی سلمان.....
۱۲۲.....	تصویر نمونه عود عود سازی شجاعی.....
۱۲۴.....	تصویر نمونه عود سازی پرشین.....
۱۴۷.....	تحلیلی تازه از منظری دیگر.....
۱۵۱.....	منابع.....

فهرست تصاویر

- تصویر ۱ تصاویر عود در دوران مختلف تاریخ ایران ۴۹
- تصویر ۲ جام سیمینی به جا مانده از دوران ساسانی (فروغ، ۱۴) ۵۰
- تصویر ۳ نمونه عود در دوران سلجوقی ۵۰
- تصویر ۴ تصویر عود روی ورقه برنجی، سلجوقی ۵۱
- تصویر ۵ سلاح، جانوران، سنگ های قیمتی و آلات موسیقی ۵۲
- تصویر ۶ دوره ایلخانی و سلجوقی قرن هفتم و هشتم ۵۴
- تصویر ۷ دوره سلجوقی ۵۵
- تصویر ۸ قرن ششم و هفتم ۵۶
- تصویر ۹ قرن هفتم ۵۶
- تصویر ۱۰ لیوان سفالی دوره سلجوقی قرن هفتم ۵۷
- تصویر ۱۱ خسرو پرویز و خنیاگران، شاهنامه فردوسی ۵۷
- تصویر ۱۲ بزم شاهانه، بوستان سعدی ۵۸
- تصویر ۱۳ مجلس موسیقی خسرو، خمسه نظامی ۵۸
- تصویر ۱۴ مهمانی ابراهیم میرزا در باغ، دیوان سلطان ابراهیم میرزا ۵۹
- تصویر ۱۵ نمونه عود در دوران صفوی ۶۰
- تصویر ۱۶ تصاویر لوت اروپا برگرفته از عود صفی -الدین ۶۱
- تصویر ۱۷ تصاویر عود علمی و نهات ۶۲
- تصویر ۱۸ تصاویری از هندسه عودهای ساخته شده در جهان ۶۳
- تصویر ۱۹ از هندسه عودهای ساخته شده در جهان ۶۴
- تصویر ۲۰ تصاویر عود در دوران مختلف تاریخ ایران ۶۴

فهرست جداول

- جدول ۲ کارگاه ساز خانه لطفی..... ۹۱
- جدول ۳ کارگاه عودسازی رحیم لو (مهدی رحیم لو)..... ۹۳
- جدول ۴ کارگاه عود سازی برادران محمدی (سعید محمدی)..... ۹۵
- جدول ۵ کارگاه عود سازی اُردی زاده (حسین اردی زاده)..... ۹۷
- جدول ۶ کارگاه عود سازی سپهر..... ۹۹
- جدول ۷ کارگاه عود سازی آوای دوست (مهران طالبی)..... ۱۰۱
- جدول ۸ کارگاه عود سازی فاطمه موسوی..... ۱۰۳
- جدول ۹ کارگاه عود سازی یحیی (ابوالفضل اُستُرکی)..... ۱۰۵
- جدول ۱۰ کارگاه عود سازی آقامحمدی (مسعود آقامحمدی)..... ۱۰۷
- جدول ۱۱ کارگاه عودسازی عرفاتی (محمد تقی عرفاتی)..... ۱۰۹
- جدول ۱۲ کارگاه عودسازی اشعری (محمد رفیع اشعری)..... ۱۱۱
- جدول ۱۳ کارگاه عود اسدی (سینا اسدی)..... ۱۱۳
- جدول ۱۴ کارگاه عود سازی مسعود (مسعود ملکی)..... ۱۱۵
- جدول ۱۵ کارگاه عود سازی دادویی..... ۱۱۷
- جدول ۱۶ . کارگاه عود سازی سلمان (سلمان اسلام پرست)..... ۱۱۹
- جدول ۱۷ عود سازی شجاعی (مسعود شجاعی)..... ۱۲۱
- جدول ۱۸ عود سازی پرشین عود (پوریا پورشقاقی)..... ۱۲۳
- جدول ۱۹ نگاهی بر مراحل ساخت ساز عود به روایت تصویر..... ۱۲۵
- جدول ۲۰ نگاهی بر مراحل ساخت ساز عود به روایت تصویر..... ۱۲۶
- جدول ۲۱ نگاهی بر مراحل ساخت ساز عود به روایت تصویر..... ۱۲۷
- جدول ۲۲ نگاهی بر مراحل ساخت ساز عود به روایت تصویر..... ۱۲۸
- جدول ۲۳ نگاهی بر مراحل ساخت ساز عود به روایت تصویر..... ۱۲۹

داربو □

- جدول ۲۴ نگاهی بر مراحل ساخت ساز عود به روایت تصویر..... ۱۳۰
- جدول ۲۵ جزییات مصاحبه با سازندگان عود..... ۱۳۱
- جدول ۲۶ نمونه تحلیلی شماره ۱..... ۱۳۲
- جدول ۲۷ نمونه تحلیلی شماره ۲..... ۱۳۳
- جدول ۲۸ نمونه تحلیلی شماره ۳..... ۱۳۵
- جدول ۲۹ نمونه تحلیلی شماره ۴..... ۱۴۰
- جدول ۳۰ نمونه تحلیلی شماره ۵..... ۱۴۱
- جدول ۳۱ نمونه تحلیلی شماره ۶..... ۱۴۲
- جدول ۳۲ نمونه تحلیلی شماره ۷..... ۱۴۳
- جدول ۳۳ نمونه تحلیلی شماره ۸..... ۱۴۶

ساز

سابقه‌ی رده بندی سازها در موسیقی ایران از سده ی سوم قمری هم زمان با ظهور دانشمندان مکتب اسکولاستیک شرق قابل پیگیری است. در میان تألیفات موسیقی دانشمندان مکتب اسکولاستیک موسیقی کبیر فارابی توصیفات کامل تری در زمینه ی سازشناسی و رده بندی سازها ارائه داده است.

فارابی (۳۳۹ هـ ق) سازهای زمان خود را از نظر مولد صدا رده بندی کرده و زهی‌ها را از بادی‌ها جدا کرده و در میان زهی‌ها، زهی آرشه ایها را از زهی زخمه ایها تفکیک کرده است فارابی (۱۳۷۵: ۲۲۶ و ۲۲۷) چنین معیاری برای رده بندی و سازها به صورت اجمالی تر در آثار موسیقی ابن سینا (قرن چهارم و پنجم قمری) نیز مشاهده می‌شود (ابن سینا ۱۳۷۱: ۲۹) در برخی رسائل موسیقی آن دوره از جمله و رساله ی موسیقی اخوان الصفا قرن چهارم و مفاتیح العلوم خوارزمی قرن چهارم ذکری از طبقه بندی سازها به میان نیامده و فقط به معرفی و تشریح برخی سازهای آن زمان پرداخت شده است.

در آثار مکتب منتظمیه نیز بر اساس مولد صدا به طبقه بندی سازها پرداخته اند این مکتب چنان که گفتیم نهضتی در نگارش رسالات موسیقی بود که از که قرن هفتم قمری با ظهور صفی الدین ارموی (۶۹۳ ق) شکل گرفت.

صفی الدین در مورد رده بندی سازها مطلبی مطرح نکرده و حتا فصل مستقلی به سازشناسی اختصاص نداده است. اما قطب الدین شیرازی (۶۳۴ - ۷۱۰ ق) در بخشی از موسیقی درة التاج دیدگاه خود را در مورد طبقه بندی سازها مطرح کرده است. وی به طور کلی سازها را به دو گروه آلات مهتره و آلات ذوات النفخ تفکیک می‌کند و می‌گوید: ... آلات موسیقی هر چند متعدد است اما فی الجمله دو نوع بود: آلات مهتره و آلات ذوات النفخ به حسب اسباب حدوث نغمه چنانک معلوم شد و آلات مهتره دو نوع بود ذوات اوتار مانند سازها مشهور از عود و چنگ و نزه و قانون رباب و طنبور و غیر آن و غیر اوتار مانند عنقا و اوانی مهتره و غیر آن و آلات ذوات النفخ نیز دو نوع بود: بعضی آنک به نفس انسانی احداث نغم کند مثل حلق و نی و نای سرنای و غیر آن و بعضی آنک به غیر آن مانند ارغنون ، قطب الدین شیرازی (۱۳۲۴) (۸۶)

عبد القادر مراغی (۷۶۸-۸۳۸ ق) در جامع الالحن و شرح ادوار سازها را در سه گروه طبقه بندی کرده است: الف سازهای زهی یا آلات ذوات الاوتار» به سازهای بادی یا آلات ذوات النفخ ج. سازهای کوبه ای یا طاسات و کاسات (عبدالقادر مراغی ۱۳۶۶: ۱۹۸) مراغی در شرح ادوار الواح فولاد» را نیز در گروه «طاسات و کاسات ذکر کرده است: «و آنها بر سه نوع باشند: آلات ذوات الاوتار و آلات ذوات النفخ و کاسات و طاسات و حنجره ی انسان با حلق انسان را در طبقه ای خاص الواح فولاد (همان: ۳۵۲)

شناسایی و طبقه بندی سازها از دیر باز در فرهنگ های مختلف جهان مورد توجه بوده است. همچنین شناسایی سازها و موسیقی سازی در کنار موسیقی آوازی میتواند به درک ارزش های فرهنگ و ویژگی ها و معیار های زیبایی شناسی یک جامعه کمک های شایان توجهی نماید. از آنجایی که مقوله طبقه بندی سازها نخستین گام در مطالعات سازشناسی به شمار می آید، و "مولد صدا" معیار طبقه بندی بسیاری از ساز های جهان قرار میگیرد.

در رسالات قدیم غالباً سازها را بلحاظ نوع مولد صدا به ساز های زهی، بادی و کوبه ای طبقه بندی کرده اند. ریشه ی ساز یا ساز موسیقایی که در اغلب فرهنگ ها از آن با اصطلاحات مختلف یاد شده را چنین می توان توصیف کرد: به ابزار یا حتی اندامی دلالت دارد که در انجام عملی به کار می رود یا در کاربرد صنعتی هم به ابزار/ساز موسیقایی هم به اندام هایی که در تولید اصوات دخیل هستند. در زبان عربی با اصطلاح آله الموسیقیه در زبان لاتین organum در لاتین قدیم از instrument و در لاتین میانه با اصطلاح instruments organicum بکار می رود. ساز یا سازسازی یا سازشناسی یکی از مسائل و بنیادین علم موسیقی شناسی امروز را تشکیل می دهد؛ که به نوعی همه ی علوم نظری و عملی و این حوزه به آن وابسته هستند. "تولید اصوات موسیقایی" را می توان شرط تمایز ابزارهای موسیقایی از غیرموسیقایی دانست.

به طور کلی ویژگی های چهارگانه ی صوت که شامل: ارتفاع، شدت، کشش و طنین می باشد. اصطلاح ساز را می توان بر ابزارهایی که به قصد تولید صوت می کنند نهاد، نه ابزار و اشیایی که به خودی خود صدا تولید می کنند. این یک نگاه عام و کلی محسوب می شوند و به طور خاص تر می توان به نقش مهم فیزیک صوت در آن ویژگی مهم تری انگاشت. هایدن در خصوص این موضوع چنین می نویسد: «هرسازی مستلزم دو شرط یا جزء ضروری است، یک جزء تولید کننده و یک جزء تشدید کننده یا طنین دهنده صدا»^۱ اکثر سازها امکانی برای تولید و کنترل صداها با ارتفاع متفاوت دارند. دیگر سازها تعداد صدا را از طریق وسیله های مکانیکی مختلف بر (جزء ارتعاش کننده) تولید می کنند. با توجه به موارد فوق سازها منابع صوتی هستند که از روی قصد تولید صدا می کنند و برای تولید موسیقایی ساخته می شوند و می توانند در یک کنش موسیقایی نقش ایفا کنند و ویژگی های اکوستیکی هر ساز مطابق با فرهنگ خاص یک دوره ی تاریخی خاص رقم می خورد. در معنای عام ساز (آلت

۱. با توجه به تعریف ساز و کاربرد متعارف آن، ساز را چنین تعریف کرده ایم در صورتی که عملی چون دست زدن یا کوبیدن انگشتها بر جسم چوبی و ریتم گرفتن را باید ساز نامید در صورتی که طبق تعریف فوق ساز نیستند.

موسیقی) آنچه که می‌نوازند و هر آلتی از آلات موسیقی که زنند و نوازند از ذوات الاوتار، چون عود و چنگ و بربط و طنبور تا غیر ذوات الاوتار، چون نای، شیپور، دف و...

با توجه به این مساله که سازهای زهی از مهم‌ترین و متنوع‌ترین سازهای زهی محسوب میشوند و بلحاظ فراوانی بیشترین فراوانی را به خود اختصاص می‌دهند. به طوری که عبدالقادر در جامع الالحن به تشریح و بررسی ساز زهی برداخته است. (عبدالقادر مراغی ۱۳۴۴: ۱۲۳)

